

ارائه مدلی به‌منظور ایجاد شبکه‌های یادگیری دانشجویی در تحصیلات تکمیلی دانشگاه‌های آزاد اسلامی شهر تهران

لیلا مصدق^۱، بابک نصیری فرقانی^۲، افسانه زمانی مقدم^۳

تاریخ پذیرش: ۱۳۹۹/۰۷/۱۹

تاریخ وصول: ۱۳۹۹/۰۶/۱۷

چکیده

هدف اصلی این پژوهش ارائه مدلی به‌منظور ایجاد شبکه‌های یادگیری دانشجویی در تحصیلات تکمیلی دانشگاه‌های آزاد اسلامی شهر تهران است. این پژوهش از لحاظ هدف کاربردی است و از رویکرد کیفی استفاده شد. جامعه آماری این پژوهش، شامل کلیه صاحب‌نظران، استادان و مدیران ارشد حوزه مدیریت آموزشی و یادگیری است که در زمینه یادگیری مجازی تجربه و نیز حضور دارند. جهت نمونه‌گیری و انجام مصاحبه‌های عمیق از روش نمونه‌گیری هدفمند^۴ با روش گلوله برفی استفاده شد. به‌منظور جمع‌آوری داده‌ها و اطلاعات، از ابزار مصاحبه نیمه‌ساختار یافته استفاده شد و با استفاده از سه فرآیند هم‌پوش در فرآیند تحلیل تئوری مفهوم‌سازی بنیادی کدگذاری باز، کدگذاری محوری و کدگذاری انتخابی به تحلیل یافته‌ها پرداخته شد. نتایج پژوهش نشان داد: "یادگیری شبکه‌ای و تیمی و تعامل" به‌عنوان کانونی یا مقوله محوری مطرح شده‌اند. مقوله‌های "انگیزه‌های دانشجویان، برنامه‌ریزی شبکه‌های یادگیری و امکانات و تدارکات" به‌عنوان علی‌تلقی می‌شوند که نقش فعال در ایجاد شبکه‌های یادگیری دانشجویی در تحصیلات تکمیلی نقش داشته و تا این عوامل مهیا نشوند یادگیری شبکه‌ای شکل نمی‌گیرد. مهم‌ترین راهبردهای اتخاذ شده در این پژوهش عبارتند از: "شبکه‌سازی، پشتیبانی، چرخه دانش و ارشادگری". شرایط بستر در پژوهش کنونی مقوله‌های

۱. دانشجوی دکتری، مدیریت آموزشی، دانشکده مدیریت، دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران غرب، تهران، ایران

leilamosaddeq@gmail.com

۲. استادیار، مدیریت آموزشی، دانشکده مدیریت، واحد تهران غرب، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران (نویسنده

مسئول) nasiri.babak@wtiau.ac.ir

۳. دانشیار، مدیریت آموزشی، دانشکده اقتصاد و مدیریت، واحد علوم و تحقیقات، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران

afz810@gmail.com

"مشکلات دانشجویان، جو محیطی و گروه دانشجویان و استادان" هستند. مقوله‌های "درگیری دانشجویان و ساختار سازمانی دانشگاه" به‌عنوان شرایط مداخله‌گر الگوی پارادایمی مورد توجه قرار گرفته‌اند. پیامد انتخاب و انتصاب مدیران شایسته استخراج شده در این پژوهش عبارتند از: "پیامدهای مثبت فردی، پیامدهای مثبت سازمانی و پیامدهای منفی".

واژگان کلیدی: یادگیری، شبکه یادگیری، یادگیری شبکه‌ای، شبکه‌های یادگیری دانشجویی، نظریه داده بنیاد.

مقدمه

یادگیری فعالیتی هدفمند است که در کانون اصلی دانشگاه یا آموزشگاه قرار دارد و اصطلاح یادگیری تیمی نخستین بار در کتاب سازمان یادگیرنده سنگه^۱ (۱۹۹۶) به‌عنوان یکی از چهار فرمان مطرح شد و به سازمان و دانشگاه سود می‌رساند و باعث یادگیری دانشگاه و سازمان می‌شود. بر اساس نظر سنگه ارتباطات افراد سنگه بنای یادگیری در دانشگاه را تشکیل داده و تا زمانی که دانشجویان یادگیری را تیمی یاد نگیرند، دانشگاه نیز قادر به یادگیری نخواهد بود. یادگیری تیمی و شبکه‌ای این امکان را دارد که در یک نظام گروهی اعضای یک گروه و شبکه، هوش جمعی خود را ارتقاء داده و به‌عنوان یک هویت واحد از یکدیگر بیاموزند، فکر کنند و بیاموزند (دولت آبادی و ملائی، ۱۳۹۶). چگونگی دستیابی به پویایی موردنظر در یادگیری دانشجویان کنجکاوی پژوهشگران مختلفی را برانگیخته، که در این میان نگاه ویژه‌ای به خصوصیات منحصر به فرد تفکر شبکه‌ای و تیمی شده است. ساویوتی^۲ (۲۰۰۹) توجه زیاد و رو به افزایش به موضوع یادگیری شبکه‌ای و تیمی را مورد تأکید قرار می‌دهد، که دامنه‌ای وسیع از علوم پایه، فیزیک، شیمی و زیست‌شناسی تا علوم اجتماعی، علوم تربیتی و آموزشی، را شامل می‌شود (ساویوتی^۳، ۲۰۰۹). اسلیوکا نیز معروف بودن شبکه‌سازی را به‌عنوان نوعی همکاری و مشارکت اجتماعی میان افراد یا سازمان‌های مختلف، تأیید می‌کند (اسلیوکا^۴، ۲۰۰۳).

چشم‌انداز آموزش عالی در آینده، بسیار ناروشن است که با توجه به تغییرات گسترده اطلاعاتی، فناوری و رویدادهای غیرقابل پیش‌بینی، نیازمند انعطاف‌پذیری زیاد در آماده

1. Senge
2. Saviotti
3. Saviotti
4. Sliwka

کردن نسل حاضر برای کار و فعالیت است (گودمان و همکاران^۱، ۲۰۱۰). تحصیلات تکمیلی در تربیت کادر برای تصدی سمت‌های مدیریتی، آموزشی و پژوهشی، در نهادهای آموزشی - علمی، اقتصادی و سیاسی اهمیت بسزایی دارند. تمایل گسترده به ادامه تحصیل تا بالاترین مدارج دانشگاهی به‌عنوان یک انگیزه فردی و اجتماعی، تخصصی شدن رشته‌های علمی، نیاز نظام‌های دانشگاهی و بازار کار به افراد دارای تحصیلات سطح بالای دانشگاهی و نیز همکاری دانشگاه با صنعت و سایر دستگاه‌های اجرائی از عوامل رونق تحصیلات تکمیلی بوده است. از این رو اقدام به انجام تحولات اساسی در تحصیلات تکمیلی آموزش عالی به‌عنوان زیربنای توسعه و بر پایه نیازهای متغیر و تجربه‌های کشورهای موفق، ضروری است (مازرولی و همکاران، ۲۰۱۲).

تمام تلاش و محور اصلی دانشگاه طراحی فرصت‌های منحصر به فرد یادگیری جهت رشد و پرورش دانشجویان در راستای ایفای نقش‌های تخصصی جامعه است. لذا، رویکردهای مختلفی از اتکای صرف به راهکارهای معمول و سنتی انتقال دانش تا رویکردهای جدید سازنده گرایی و یادگیری فعالانه در بستر اجتماعی - فرهنگی مورد توجه و بررسی صاحب‌نظران و پژوهشگران مختلف قرار گرفته و هر کدام از زاویه‌ای به این مهم پرداخته‌اند. هدف آموزش عالی تربیت دانش آموختگانی توانمند و نوآور است که قادر به طراحی و خلق نظم‌های جدید فنی در عرصه اجتماعی باشند. از این رو، دامنه وسیعی مشاهده می‌شود که از تغییر رویکرد یادگیری فردی و گروهی دانشجو تا طراحی و بازسازی مجدد محیط و ساختار آموزشی را شامل می‌شود. در این میان، تفکر شبکه‌ای ظهور و بروز خاصی یافته است (باقری، ۱۳۹۷).

در این میان ظرفیت تأثیرگذاری جایگاه شبکه‌های اجتماعی مقبولیت زیادی پیدا کرده و مورد تأیید قرار گرفته است: "بر تدریس و آموزش، ایجا ظرفیت‌های خلق و حل مسئله، خلاقیت، یادگیری تیمی و مشارکتی، تفکر جمعی، اطلاع‌رسانی علمی و خلق فرصت‌های شغلی و حرفه‌ای (کولک^۲، ۲۰۱۳)؛ افزایش یادگیری، همکاری علمی و شغلی، و اشتراک اطلاعات و دانش (هومز^۳ و همکاران، ۲۰۱۲)؛ افزایش خرد جمعی و بارش فکری، خلق فرصت‌های یادگیری عمل‌گرایانه و ایجاد انگیزه و فرصت کارآفرینی (پیتوی و همکاران،

1. Goodman A, Mensch JM, Jay M, French KE, Mitchell MF, Fritz SL

2. Kolleck

3. Hommes

۲۰۱۰؛ مزیت شبکه‌سازی در راستای اشتراک دانش، کسب دسترسی به بازار کار و فناوری‌های جدید، بهبود سرعت یادگیری، مدیریت دانش، حفاظت از مالکیت معنوی، و رسانه‌ای کلیدی جهت دسترسی به دانش بیرونی " (پیت وی و همکاران، ۲۰۰۹). لذا، کارکردهای گوناگونی برای شبکه‌های اجتماعی یادگیری در فرآیند یادگیری-خلاقیت، از ظهور ایده خلاقانه تا تحقق و عملی کردن آن، استنباط می‌شود.

نتایج پژوهش‌های مختلف بر نقش مؤثر شبکه‌های اجتماعی در بهبود سرمایه اجتماعی دانشجویان، یادگیری تیمی و مشارکتی، بهبود عملکرد تحصیلی، توسعه حرفه‌ای و شغلی دانشجویان تاکید کرده‌اند (کایسنگ، ۲۰۱۲، هانت، میر و آتکینسون، ۲۰۱۲، رکنی، ۲۰۱۱، مونتگومری و مک داول، ۲۰۰۹). از این‌رو، تحقیقات انجام شده نشان داده‌اند که شبکه‌های یادگیری در توسعه سرمایه فکری، یادگیری جمعی و تیمی، عملکرد تحصیلی، توسعه حرفه‌ای، و التزام تحصیلی دانشجویان تأثیرات مثبتی دارند (لیم و ریچارسون، ۲۰۱۶، هریس، ۲۰۱۳، هومز و همکاران، ۲۰۱۲، مهدوی‌نسب و علی‌آبادی، ۱۳۹۳، یزدانی کاشانی و تمنایی‌فر، ۱۳۹۲). شبکه‌های یادگیری اجتماعی مفهومی بسیار گسترده‌تر از سایت‌های یادگیری اینترنتی، یادگیری مجازی و شبکه‌های اجتماعی مجازی دارد. در شبکه‌های یادگیری کنش و ارتباطات انسانی صورت می‌گیرد که از اینترنت، فناوری اطلاعات و ارتباطات در راستای یادگیری و تعامل دانشجویان بهره می‌گیرد (بنسون و فیلیپایوس، ۲۰۱۵، هریس، ۲۰۱۳). همچنین شبکه‌های یادگیری تأثیرات مثبتی رو خلاقیت، نوآوری، اشتغال‌گرایی، آشنایی با فرصت‌های کارآفرینی و بهبود وسعت نظر دانشجویان در زمینه رشته تحصیلی و کاربرد نظری آموخته‌ها دارند (گوو، هانگ و لیو، ۲۰۱۴).

نسل امروز دانشجویان با دانشجویان قبلی خیلی تفاوت دارند. آنها به شیوه‌های سنتی یاد نمی‌گیرند و برای ایجاد انگیزه در آنها باید راهکاری متفاوتی اتخاذ کرد. امروز بدون استفاده از روش‌های جدید یادگیری و تدریس نمی‌توان در پرورش آنها موفقیتی حاصل نمود. در کل هزینه آموزش و آماده‌سازی دانشجویان تحصیلات تکمیلی و خسارت‌های ناشی از عدم موفقیت در آموزش آنها بسیار بالاست و آثار سوئی مانند افت و همراه آن هزینه‌های عاطفی، آسیب‌های حرفه‌ای و مالی برای دانشجویان و از دست دادن زمان، استعداد و منابع برای نهادها و در کل جامعه، به دنبال خواهد داشت (تقوی‌قره‌بلاغ، ۱۳۹۶). شیوه یادگیری در آینده، چگونگی ایجاد یادگیری و مدیریت فرآیند یادگیری در آن

فضا، استفاده مناسب از ابزارها و فناوری‌های اطلاعاتی و ارتباطی می‌تواند در ایجاد و کارایی شبکه‌های یادگیری دانشجویی بسیار مؤثر و سودمند باشد (ویت و اورویس^۱، ۲۰۱۰). به هر صورت، برخی از دانشگاه‌های مجازی و محیط‌های آموزشی که آموزش‌های آن‌ها مبتنی بر آموزش‌های برخط است، پارادایم آموزشی خود را به سوی پارادایم پیوندگرایی سوق داده‌اند. به موجب این پارادایم، دانش از طریق ایجاد شبکه‌ای از تعاملات ایجاد می‌شود (ترانسو^۲، ۲۰۱۳). در واقع، شبکه‌ها، از مجموعه‌ای تعاملات بین متخصصان، دانشجویان، استادان، پایگاه‌های اطلاعاتی، وبلاگ‌ها، دانشکده‌ها و وب سایت‌ها ایجاد می‌شوند و یادگیری در چنین فضایی، مستلزم داشتن توانایی ایجاد و توسعه شبکه‌ها است. پیش فرض مدافعان این پارادایم این است که پیوندگرایی رویکرد متناسب با جریان یادگیری در جهان دیجیتال است و نمی‌توان آن را در ساختارها و بافت‌هایی که هنوز مبتنی بر آموزش‌های حضوری و سنتی هستند به کار برد. جالب‌تر آنکه اولین اصل پیوندگرایی آن است که یادگیری و دانش بر گوناگونی و تنوع در عقاید و افکار استوار است. یکی از این گوناگونی‌ها و تنوع‌ها می‌تواند تنوع فرهنگی و قومی دانشجویان باشد (اندرسون و دراون^۳، ۲۰۱۱).

در کشور ایران نیز برخی از مسائل به طور عام، در نظام آموزش عالی و به طور خاص دوره تحصیلات تکمیلی وجود دارد. انعطاف‌ناپذیری نظام آموزشی و علمی کشور و عدم انطباق با تحولات جهانی، بحث و برنامه‌ریزی برای تصدی‌گری به جای مدیریت پویا، غلبه فضای اداری بر فضای علمی در دانشگاه‌ها و مراکز تحقیقاتی و اتکاء به آموزش‌های کلاسیک، به جای اشتیاق به ورود عرصه‌های جدید را مهم‌ترین آسیب‌های شبکه‌های یادگیری دانشجویی در نظام آموزش عالی است. در دوره تحصیلات تکمیلی فلسفه و اهداف یادگیری و آموزش، طراحی و برنامه‌ریزی یادگیری شبکه‌ای، درک میان‌رشته‌ای دانشجویان، همکاری تیمی و مشارکتی، مکانیزم‌های انگیزشی، نیازسنجی دانشی و اجتماعی دانشجویان و مسائل حرفه‌ای و شغلی باید مورد توجه برنامه‌ریزان باشد و این مسائل به طور کلی با برنامه‌های یادگیری شبکه‌ای دانشجویی در ارتباط متقابل است، به طوری که یا ناشی از شبکه‌های یادگیری بوده و با بر آن تأثیر گذار است (تقوی قره‌بلاغ، ۱۳۹۶). جلوگیری از

1. Witt & Orvis
2. Transue
3. Anderson & dron

بروز مشکلات در زمینه یادگیری و آموزش سنتی، بهبود برنامه‌های یادگیری و تدریس و نیز فراهم آوردن شرایطی برای بهبود توسعه یادگیری و حرفه‌ای دانشجویان، نیازمند توجه سیاست‌گذاران، مدیران و در کل ذی‌نفعان درونی و بیرونی آموزش عالی به شبکه‌های یادگیری دانشجویی است. کارکرد ارتباطی و منعطف شبکه‌های یادگیری اجتماعی در بروز خلاقیت، نوآوری، اطلاع‌رسانی، تسهیم و انتقال دانش و افزایش تفکر انتقادی باعث شده است در سیستم‌های آموزش عالی سایر کشورهای پیشرفته در کانون توجه قرار بگیرد (کوبورن، جوی و ماتا، ۲۰۱۰).

بررسی تحقیقات انجام شده در داخل و خارج کشور نشان داد که در زمینه شبکه‌های یادگیری دانشجویی پژوهش‌چندانی انجام نشده است و با وجود اهمیت و ضرورت ویژه شبکه‌های اجتماعی در فرآیند یادگیری، با نتایج و رویکردهای متفاوتی روبرو می‌شویم، که هر یک از منظرهای متفاوت به این موضوع پرداخته‌اند. از سوی دیگر توجه و حساسیت روزافزون، مسئله پرورش دانشجویان با مهارت، ارزش آفرین و کارآفرین در نظام آموزشی دانشگاه، پژوهشگران و صاحب‌نظران مختلف را برانگیخته است (باقری و همکاران، ۱۳۹۷). مرور این مطالعات حاکی از آن است که هیچ پژوهشگری نقش شبکه‌های اجتماعی را مورد انکار قرار نداده اما سؤال مهمی که به ذهن متبادر می‌شود این است که شبکه‌های دانشجویی یادگیری شامل چه ابعاد و شاخص‌هایی است؟ بستر و زمینه آن کدامند؟ به چه ملزومانی نیاز دارند؟ در کل با توجه به مسئله مطرح شده، بنابراین مسئله اصلی این پژوهش این است که مدل شبکه‌های یادگیری دانشجویی در تحصیلات تکمیلی دانشگاه‌های آزاد اسلامی شهر تهران چگونه است؟ بنابراین هدف از انجام این مطالعه کیفی، عبارت ارائه مدلی به‌منظور ایجاد شبکه‌های یادگیری دانشجویی در تحصیلات تکمیلی دانشگاه‌های آزاد اسلامی شهر تهران است؛ که در این راستا اهداف و سؤالات زیر مطرح می‌شود:

سؤال اصلی پژوهش عبارت است از این که مدل شبکه‌های یادگیری دانشجویی در تحصیلات تکمیلی دانشگاه‌های شهر تهران چگونه است؟ و سؤالات فرعی پژوهش عبارتند از:

۱. مقوله اصلی^۱ مدل شبکه‌های یادگیری دانشجویی در تحصیلات تکمیلی چیست؟

۲. شرایط علی^۱ مدل شبکه‌های یادگیری دانشجویی در تحصیلات تکمیلی کدامند؟
  ۳. راهبردهای^۲ مدل شبکه‌های یادگیری دانشجویی در تحصیلات تکمیلی کدامند؟
  ۴. شرایط زمینه‌ای^۳ مدل شبکه‌های یادگیری دانشجویی در تحصیلات تکمیلی کدامند؟
  ۵. شرایط مداخله‌گر^۴ مدل شبکه‌های یادگیری دانشجویی در تحصیلات تکمیلی کدامند؟
  ۶. پیامدهای مدل شبکه‌های یادگیری دانشجویی در تحصیلات تکمیلی کدامند؟
- یادگیری غالباً به‌عنوان یک فرآیندی تعریف می‌شود که فراگیر در آن به صورت فعالانه با نزدیک شدن به اطلاعات، مرتبط کردن آن‌ها با دانش قبلی خود و کنترل و هدایت فرآیند یادگیری خود عمل می‌کند. یادگیری فرآیندی است که براساس تجربه به وجود می‌آید و تغییراتی نسبتاً دائمی در احساس، تفکر و رفتار فرد ایجاد می‌کند (اتکینسون^۵، ۲۰۱۳). رفتارگرایی از قبیل جان واتسون^۶، واسکیند^۷، انسان را انعطاف‌پذیر می‌دانستند و معتقد بودند که در رشد، یادگیری نقش اصلی را ایفا می‌کند؛ چنانکه آموزش اولیه می‌تواند صرف نظر از آنچه کودک از استعدادها تمایلات علاقه‌ها، توانایی‌ها، نژاد، و اجداد به ارث برد، او را به هر نوع بزرگسالی تبدیل کند. هانس^۸ (۲۰۱۵) معتقد بود آنچه که به نظر می‌رسد تابع برنامه زیستی- فطری است، می‌تواند تحت تأثیر رویدادهای محیطی قرار بگیرد. در نظریه‌ی یادگیری اجتماعی بر اهمیت تعیین‌کننده‌های محیطی یا موقعیتی تأکید می‌شود. برای نظریه پردازان یادگیری اجتماعی، رفتار محصول تعامل مداوم متغیرهای شخصیتی و محیطی است. شرایط محیطی از طریق یادگیری به رفتار شخص شکل می‌دهد؛ در عوض رفتار شخص نیز در شکل‌گیری محیط مؤثر واقع می‌شود. محیط دانشگاهی دستاورد هیجانی فراوان مانند لذت بردن از یادگیری، امید، غرور، خشم، اضطراب، شرم، ناامیدی، و یا خستگی دارد. این هیجان‌ها برای ایجاد انگیزه در دانشجویان، یادگیری، عملکرد، توسعه هویت و سلامت بسیار مهم است (شرر^۹، ۲۰۰۹).

1. causal conditions
2. strategy
3. context
4. environment
5. Atkinson
6. John B. Watson
7. Vaskynd
8. Hans
9. Scherer

شبکه اجتماعی یادگیری عبارت است از ساختار روابط آموزشی و علمی در بین دانشجویان در زمینه علمی، اقتصادی، شغلی و حرفه‌ای (ساویوتی، ۲۰۰۹). به همین جهت، راه‌های ارتباط دانشجویان با یکدیگر، با خرده سیستم‌ها و دیگر استادان و اعضای دانشگاه یک شبکه اجتماعی یادگیری درون دانشگاهی تعریف می‌شود (گودیر^۱ و همکاران، ۲۰۰۴). شبکه‌های دیجیتال دانشجویی با استفاده از فناوری‌های اطلاعاتی و ارتباطی، زمینه و شرایط لازم برای افزایش ارتباطات فراگیران و دانشجویان و با افراد متخصص و خبیره فراهم می‌آورد. جونز^۲ و همکاران (۲۰۰۸) یاد آوری کرده‌اند که یادگیری شبکه‌ای با به کارگیری به کارگیری کامپیوتر، یادگیری الکترونیکی، و آموزش مجازی، یادگیری جمعی و یادگیری رایانه‌ای و مشارکتی فرق دارد. بلکه آن چه یادگیری شبکه‌ای دانشجویی را از سایر روش‌های آموزش و یادگیری اینترنتی جدا می‌نماید، شیوه رفتار و کنش متقابل درون شبکه‌ای است. و این نیازمند کنش و واکنش یادگیری، شناخت دانشجویان و متخصصان، ایجاد ارتباط متقابل، هدایت جریان و فرآیند یادگیری، ارتباط با خبرگان، توسعه حرفه‌ای فراگیران و توسعه دانش اجتماعی، اقتصادی و شغلی است. در شبکه‌های اجتماعی یادگیری انطباق جمعی بر انطباق فردی ارجحیت دارد. ورماس^۳ (۲۰۰۹) درباره شبکه یادگیری بیان می‌دارد: آگاهی از این که چه کسی دارای دانش و منابع اضافی مورد نیاز است. برای طراحی آموزشی مبتنی بر شبکه اجتماعی، اصول و مدل‌های سازنده گرایانه موجود بررسی شده است و اصول مشترک و اصول به کارگیری شبکه‌های اجتماعی در آموزش و یادگیری نیز از پژوهش‌های مرتبط با آن استخراج شده با یکدیگر ترکیب شده‌اند.

در شبکه‌های اجتماعی یادگیری دانشجویی، دانشجویانی از طیف‌ها، ویژگی‌ها، علایق و سلیق، توانمندی‌ها و تخصص‌های مختلف وجود دارند که با هم کنش متقابل و ارتباط دارند. از این رو، چنین کارکردهایی برای شبکه‌سازی اجتماعی در فرآیند یادگیری-نوآوری فرض می‌شود:

۱. جست‌وجوی یادگیری تیمی و جمعی به صورت شبکه‌ای
۲. جست‌وجوی تفکر خلاق و نوآور در ارتباطات
۳. عملگرایی در ایده‌های نوآورانه و کارآفرینانه

---

1. Goodyear
2. Jones
3. Verma

۴. استفاده دائم از شبکه‌های یادگیری در هر زمان و شرایطی.

حرکت از رفتارگرایی به سمت پیوندگرایی مبتنی بر تغییراتی در چگونگی کسب دانش نیز است و در این فرآیند، نقش فناوری‌های آموزشی نیز به کلی متفاوت است. در این راستا، هاپکینز نقش و جایگاه شبکه‌های اجتماعی در فرآیند نوآوری و یادگیری را در سه مرحله شکل‌گیری، اجرا و پیاده‌سازی، و نهادینه‌سازی توضیح می‌دهد (هاپکینز^۱، ۲۰۱۳). همچنین، تید و بست چهار دلیل اصلی شبکه‌سازی با هدف نوآوری را کارایی جمعی^۲، یادگیری جمعی^۳، ریسک‌پذیری جمعی^۴، و شکل‌گیری فصل مشترک مجموعه‌های مختلف دانشی مطرح می‌کنند (تید و بست^۵، ۲۰۱۳). بنابراین، چنانچه اشاره شد، مفهوم شبکه یادگیری - نوآوری بیانگر این است که نوآوری در فرآیند مستمر یادگیری از طریق محیط پیرامون حاصل می‌شود. امروزه یادگیری، آموزش و تدریس فقط در چارچوب رسمی انجمن نمی‌شود، بلکه ظرفیت‌های مختلفی از افراد و تخصص‌ها و تعامل‌ها وجود دارند که سبب یادگیری و نوآوری در زندگی مادام‌العمر می‌شوند.

جدول ۱. مقوله بندی پژوهش‌های مرتبط در خصوص شبکه‌های یادگیری

مقوله اصلی	مقوله‌های فرعی	تعداد مقاله	درصد	فرآیند زمانی
شبکه روابط اجتماعی دانشجویی	سرمایه اجتماعی، شبکه روابط بین فردی و ارتباطات تحصیلی دانشجویان	۲۱	۲۳/۶۰	۱۳۸۵- ۱۳۹۴
انجمن علمی و تشکل‌های دانشجویی	کارکردها	۸	۱۱/۲۳	۱۳۸۵- ۱۳۹۴
دانشجویی	آسیب‌ها و چالش‌ها	۲	۱۱/۲۳	۱۳۸۷- ۱۳۹۲
آموزش و توسعه کارآفرینی	عوامل توسعه دهنده و بازدارنده کارآفرینی	۳۰	۳۳/۷۰	۱۳۸۷- ۱۳۹۳
سایت‌های شبکه‌سازی اجتماعی (مجازی)	دلایل عضویت در شبکه‌های اجتماعی	۱۹	۳۱/۶۴	۱۳۹۱- ۱۳۹۴

1. Hopkins
2. Collective Efficiency
3. Collective Learning
4. Collective Risk-taking
- 5 Tidd & Bessant

۱۳۸۷- ۱۳۹۵	۳۱/۶۴	۸۹	تأثیر گذاری مثبت و منفی بر فرآیندهای یادگیری
۱۳۸۵- ۱۳۹۵	۰/۱۰۰	۸۹	جمع مقاله‌ها

یافته‌های مقالات بیانگر آن است که غالب پژوهش‌های مرتبط با سایت‌های شبکه‌سازی اجتماعی (مجازی) در زندگی تحصیلی دانشجویان به دو بخش کلی تقسیم می‌شوند: (۱) دلایل عضویت و بهره‌گیری دانشجویان و ۲- کارکردهای تأثیرگذار مثبت و منفی در فرآیند تحصیل. بر این اساس، با توجه به فراوانی گزاره‌های هر کدام از مقوله‌ها، بیشترین دلیل عضویت دانشجویان، بهره‌گیری از امکان تفریح، سرگرمی و گذران زمان است. و البته در مرتبه دوم، کنش و ارتباط آزادانه در شبکه مجازی مطرح شده است. از سویی دیگر، در بخش دیگر این جدول، نقش مثبت و تأثیرگذار شبکه‌های مجازی در مقایسه با نقش منفی و بازدارنده در فرآیند یادگیری و تحصیل مطرح شده است. تناقضی در یافته‌ها، ذهن را متوجه این سؤال می‌کند، که چطور ممکن است غالب دانشجویان شبکه‌های مجازی را برای تفریح و سرگرمی انتخاب می‌کنند و از سویی دیگر، کارایی و سودمندی آن برای تسهیل فرآیند یادگیری مورد تأیید قرار گیرد.

یمنی دوزی و همکاران (۱۳۹۷)، پژوهشی با عنوان "شبکه‌های اجتماعی دانشجویی در فرآیند یادگیری- نوآوری: مرور نظام مند مقاله‌های علمی-پژوهشی" انجام دادند. نتایج حاصل از تحلیل، ترکیب و مقوله‌بندی داده‌های موردنظر حاکی از عدم توجه عمیق به خصوصیات و پویایی‌های متنوع شبکه‌های اجتماعی در فرآیند یادگیری در مقاله‌های مورد بررسی است. همچنین، در ادامه برخی کارکردهای تأثیرگذار شبکه روابط دانشجویان اشاره شده است و در مقابل، یافته‌های متفاوت نیز مشاهده می‌شود که نیازمند تأمل و بررسی عمیق‌تری در شبکه‌های دانشجویی در مسیر ارزش آفرینی است. باقری (۱۳۹۷)، پژوهشی با عنوان "مطالعه شبکه‌های یادگیری- نوآوری دانشجویان" انجام داد. جامعه تحقیق حاضر عبارتند از ۴۷ نفر از دانشجویان شهر تهران بودند و برای گردآوری داده‌ها از ابزار مصاحبه نیمه ساختارمند استفاده شد و با رویکرد نظام‌مند اشتراوس و کوربین، مورد تحلیل قرار گرفتند. یافته‌های تحقیق بیانگر سه دسته خصوصیات محتوایی شبکه‌های یادگیری فردی دانشجویان است: تبادل ۱- محتوای دانشی، ۲- محتوای بینشی و ۳- محتوای انگیزشی. جستجوی ارزش آفرینی تحصیلی از مسیر شبکه‌سازی تحقق می‌یابد که برپایه منظومه

یادگیری شبکه محور شکل گرفته باشد و شبکه‌سازی را فراتر از حضور اجتماعی در بستر اجتماعی- فرهنگی تصور نماید. محمدی (۱۳۹۶)، پژوهشی با عنوان "طراحی الگوی سامانه مدیریت یادگیری هوشمند پاسخ‌گو به تنوع فرهنگی در موسسه آموزش عالی مهر البرز" انجام داد. یافته‌های این پژوهش نشان داد که برای حاکم کردن رویکرد چند فرهنگی در نظام آموزش عالی کشورمان، ابتدا لازم است زیرساخت‌های آن که شامل سیاست‌گذاری آموزش چند فرهنگی و نیروی انسانی چند فرهنگی است فراهم شود، تا بتوان با تکیه بر راهبرد کلان آموزشی (در سطح دانشگاه و وزارتخانه) و راهبرد های خرد (در سطح کلاس درس)، به نیازهای متنوع فرهنگی دانشجویان اقلیت‌های فرهنگی پاسخ داد. چابکی (۱۳۹۳)، در پژوهش "رابطه تعامل شبکه‌ای دانشجویان با نوآوری و تغییرات یادگیری دانشجویان" نشان داد که تعامل شبکه‌ای باعث بهبود یادگیری دانشجویان می‌شود. همچنین نتایج این پژوهش نشان داد که دوستان هم دوره‌ای، سپس استادان بیشترین نقش را در تغییرات یادگیری دانشجویان داشته‌اند.

واسیلاج (۲۰۱۵) در پژوهشی به بررسی ابعاد فرهنگی استفاده از مدیریت یادگیری هوشمند به وسیله دانش‌آموزان بین‌المللی غیرانگلیسی زبان در ژاپن پرداخت. یافته‌های این پژوهش نشان داد که اول اینکه، دانشجویان غیرانگلیسی زبان ترجیح می‌دهند، بیشتر از لوگو و راهنمای زبان ژاپنی استفاده شود؛ دوم، آن‌ها از قابلیت سیستم و خصوصیات آن رضایت دارند؛ اما چندان نمی‌توانند با استادان خود ارتباط برقرار کنند. در نهایت، یافته‌ها نشان داد که، بافت‌های فرهنگی متفاوت دانشجویان بر نحوه استفاده آن‌ها از سیستم مدیریت یادگیری تأثیرگذار است. الفدلی (۲۰۱۳) در پژوهشی دیگر به ارزیابی میزان کارآمدی سامانه مدیریت یادگیری در ارتباطات استاد- دانشجو در دانشگاه کویت پرداخت؛ یافته‌های این پژوهش نشان داد، اگرچه دانشجویان از سامانه مدیریت یادگیری استقبال می‌کنند؛ اما در استفاده از آن همواره با مشکلاتی روبه‌رو هستند. دانشجویان این مشکلات را به عواملی مانند: بالا بودن هزینه استفاده از سامانه، تصمیم‌گیری‌های ضعیف در ارتباط با ارتقاء سامانه و فقدان راهکارهای سازمانی مناسب ربط داده‌اند. بلانچارد و فراسون (۲۰۱۰)، پژوهشی با عنوان "طراحی یک سامانه هوشمند فرهنگی برای مقاصد آموزش و یادگیری" با رویکرد ساختارگرایی (مدل هافستد) و سازنده‌گرایی (خزانه دانش فرهنگی پویا) و با روش کمی (توصیفی- پیمایشی) انجام دادند. بر اساس سازوکارها و داده‌هایی که در سامانه مورد نظر قرار داده شده

است، تفاوت‌های فرهنگی دانشجویان مدنظر قرار داده شده و بسته به آن روش‌هایی برای یادگیری دانشجویان قرار داده شده است. ویکو^۱ و همکاران (۲۰۰۸)، پژوهشی با هدف شناسایی نقش شبکه‌های اجتماعی یادگیری در تغییر نگرش به یادگیری و هویت ملی دانشجویان آمریکایی انجام دادند. نتایج پژوهش نشان داد شبکه‌های اجتماعی یادگیری یکی از عوامل مؤثر در گرایش‌ها، اهداف، تحصیل و نگرش‌های تحصیلی و آموزشی دانشجویان هستند. همچنین نتایج پژوهش نشان داد که دختران در مقایسه با پسران بیشتر تحت تأثیر شبکه‌های اجتماعی یادگیری هستند ولی پسران بیشتر تحت تأثیر گرایش‌ها دوستان دانشجوی در یادگیری هستند. شالان (۲۰۰۵) نیز به طراحی یک سیستم کمک آموزشی هوشمند پرداخت که به یادگیرندگان عربی در یادگیری ساختارها و دستورهای عربی به آن‌ها کمک می‌کرد. برای رسیدن به این هدف، پژوهشگر سیستم عامل پردازش زبان مادری را طراحی کرد. این سامانه به دانش‌آموزان اجازه می‌دهد تا جمله‌ای را به اختیار خود درباره موضوع درسی مورد نظر بنویسند و سیستم بلافاصله اشکالات نگارشی، ویرایشی، دستوری و ساختاری دانش‌آموزان را تشخیص می‌دهد و از طریق مکانیسم‌هایی آن اشتباهات را به دانش‌آموز بازخورد می‌دهد و راه حل‌هایی در اختیار دانش‌آموز قرار می‌دهد تا به تدریج او بتواند اشتباهات خود را تشخیص داده و به صورت مستقلی جملات خود را سازمان دهد (باقری، ۱۳۹۷).

جدول ۲. کارکردهای شبکه‌های اجتماعی در فرآیند یادگیری و موفقیت تحصیلی

عنوان	کارکرد	مقوله	زیرمقوله	پژوهشگر
شبکه‌های اجتماعی واقعی		گسترش سرمایه اجتماعی	دوستی و رفاقت	هومز و همکاران (۲۰۱۲)
			گسترش سرمایه اجتماعی	نوارصدیق (۱۳۸۶)؛ مونتگومری و مک داوول (۲۰۰۹)
	مثبت		سازگاری اجتماعی	کایسنگ (۲۰۱۲)
			حمایت عاطفی	هومز و همکاران (۲۰۱۲)
	مثبت	یادگیری تعاملی و تبادل	ارائه اطلاعات به سایر دانشجویان	هومز و همکاران (۲۰۱۲)
			دریافت اطلاعات از سایر دانشجویان	قانعی راد (۱۳۸۵)

یادگیری تعاملی	قانع راد (۱۳۸۵)		
اشتراک منابع مرتبط با	هانت، میر و هاتکینسون		
تدریس	(۲۰۱۲)		
یادگیری همتایان	هریس (۲۰۱۳)		
کمک طلبی از هم	هریس (۲۰۱۳)		
تیمی ها			
پیشرفت تحصیلی	هومز و همکاران (۲۰۱۲)		
یادگیری	هریس (۲۰۱۳)	موفقیت و	
دستاوردهای آموزشی	رکنی (۲۰۱۱)	پیشرفت تحصیلی	
موفقیت علمی	کایسنگ (۲۰۱۲)		
توسعه هویت حرفه ای	سویتزر (۲۰۰۸)		
التزام تحصیلی	بایک، کوه و مک کورمیک		
	(۲۰۱۱)		
یادگیری شبکه ای	گودیر و همکاران (۲۰۰۵)		
مبتنی بر رایانه			
استفاده جهت پشتیبانی	رابلیر و همکاران (۲۰۱۰)		
کلاس درس			
استفاده علمی	جهان و ضایداحمد (۲۰۱۲)		
فرآیندهای پیشرفت	زنیوس (۲۰۱۱)		
دانش		یادگیری و	
مقاصد آموزشی	لیم و ریچاردسون (۲۰۱۶)	پیشرفت تحصیلی	
گردآوری اطلاعات	بنسون، ساریداکیس و تناکون	مثبت	
	(۲۰۱۵)		
هویت بازاندیشانه	عدلی پور و همکاران (۱۳۹۲)		
سازگاری اجتماعی	لین و همکاران (۲۰۱۱)		
جامعه پذیری	بنسون، ساریداکیس و تناکون		
	(۲۰۱۵)		
تسهیم	مانیان، میرا و کریمی		
	(۱۳۹۰۹)		
کاهش سرمایه اجتماعی	عمادی ۱۳۹۰	منفی	

سایت های شبکه سازی اجتماعی

نگاهی که در اکثر تحقیقات گذشته به طور برجسته نمایان است و جلوه می کند، نقش و جایگاه کارکردی شبکه های اجتماعی دانشجویی در فرآیند یادگیری است. پژوهشگران اغلب روابط و تعامل اجتماعی را به عنوان کارکردی اثربخش و سازنده در راستای تسهیل و

ارتقاء یادگیری می‌نگرند. به این جهت، اکثر یافته‌های پژوهش‌های پیشین نیز این نکته را تأیید نموده‌اند. البته گاهی برخی نتایج متفاوت نیز مشاهده می‌شود. اما سؤالی که به ذهن متبادر می‌شود این است که با وجود کارکرد مطلوب و اثربخش شبکه اجتماعی در فرآیند یادگیری، پیچیدگی‌ها و پویایی‌های شبکه‌سازی دانشجویان در فرآیند یادگیری چگونه نقش بسته و تبلور پیدا می‌کند. در واقع، جریان تعامل اجتماعی دانشجویان در فرآیند یادگیری چگونه شکل می‌گیرد و جریان دارد. آیا شبکه‌های اجتماعی می‌توانند نقش و تأثیر منفی و بازدارنده‌ای بر فرآیند یادگیری و تحصیل دانشجویان داشته باشند یا خیر. از این رو، با فرض تأیید و یا عدم تأیید این نقش کارکردی، جریان تعامل و تبادل اجتماعی دانشجویان در فرآیند یادگیری دارای چه خصوصیت‌هایی است؟

جدول ۳. عوامل تأثیرگذار در یادگیری، رشد و توسعه دانشجویان

عنوان	کارکرد	مقوله	زیرمقوله	پژوهشگر
خلافت، نوآوری و کارآفرینی	رابطه / تأثیر مثبت	سرمایه و شبکه‌های اجتماعی	سرمایه اجتماعی	کوو، هانگ و لیو (۲۰۱۲)
			همتایان، مشاوران و متخصصان	
			مشارکت در	
			باشگاه‌ها و انجمن‌های دانشجویی	پیت وی و همکاران (۲۰۱۰)
			بهره‌گیری از	
			سایت‌های شبکه‌سازی اجتماعی	بتسون و فیلیپایوس (۲۰۱۵)
			سرمایه اجتماعی	هریس (۲۰۱۳)
			پیوندهای ضعیف اجتماعی	عزیزی و همکاران (۱۳۹۱)
			کسب موقعیت اجتماعی	عربیون و همکاران (۱۳۸۸)
			شناخت بازار	جهرمی و پورکریمی (۱۳۹۳)
			حمایت از طرف خانواده و آشنایان	کریمی و همکاران (۱۳۹۱)
			شبکه اجتماعی	آراستی و طرزمنی (۱۳۹۲)
			رویداد آموزشی	جنسن و همکاران (۲۰۱۵)
یادگیری	جهرمی و پورکریمی (۱۳۹۳)			

اولادیان و همکاران (۱۳۸۹)	توجه به مفاهیم آموزشی	
اولادیان و همکاران (۱۳۸۹)	توجه به فرآیند آموزشی	رویدادها و دوره های آموزشی
اولادیان و همکاران (۱۳۸۹)	توجه به منابع و امکانات آموزشی	آموزشی
اولادیان و همکاران (۱۳۸۹)	ارزشیابی آموزشی	
محسنی و همکاران (۱۳۹۲)، ماتلی (۲۰۰۸)، ماتلی و کری (۲۰۰۷)، فایول و گیلی (۲۰۱۵)	آموزش کارآفرینی	
ایسادا، لین و ایسادا (۲۰۱۵)	شایستگی های کارآفرینی	
عزیزی و همکاران (۱۳۹۱)	نیاز فردی به موفقیت	
عزیزی و همکاران (۱۳۹۱)	خلاقیت	
عزیزی و همکاران (۱۳۹۱)	خودکارامدی	
عربیون و همکاران (۱۳۸۸)	هوشیاری کارآفرینانه	
عربیون و همکاران (۱۳۸۸)	ترجیحات شغلی	
عربیون و همکاران (۱۳۸۸)	مطلوبیت فردی و خانوادگی	
دباشی و همکاران (۱۳۹۳)	کارامدی اجتماعی	
عربیون و همکاران (۱۳۸۸)	انگیزه اقتصادی	
هاروف و ویر (۲۰۱۰)	انگیزه یادگیری/ آموزش پذیری	
عربیون و همکاران (۱۳۸۸)	ریسک پذیری افراد	

 فصل پنجم
 روش های پژوهش

تبیین الگوی ارائه مدلی به منظور ایجاد شبکه های یادگیری دانشجویی، با توجه به موقعیت و ظرفیت تحصیلات تکمیلی دانشگاه های آزاد اسلامی شهر تهران باعث دست یابی دانشگاه به اهداف و مأموریت های خود می شود و آن چه که بعضاً به عنوان یک مشکل در فرآیند یادگیری مطرح است، تا حدی برطرف می نماید. پژوهش حاضر بر آن است، به ارائه مدلی به منظور ایجاد شبکه های یادگیری دانشجویی در تحصیلات تکمیلی دانشگاه های آزاد اسلامی شهر تهران بپردازد.

روش

با توجه به اینکه که روش‌های تحقیق کیفی، برای کشف داده‌های جدید مناسب هستند (کرسول، ۲۰۱۳)، از این روش در برای ارائه الگو و کشف مؤلفه‌های شبکه‌های یادگیری دانشجویی در تحصیلات تکمیلی استفاده شد. جامعه آماری این پژوهش، شامل کلیه صاحب‌نظران، استادان و مدیران ارشد حوزه مدیریت آموزشی و یادگیری است که در زمینه یادگیری مجازی تجربه و حضور دارند. برای نمونه‌گیری از روش نمونه‌گیری هدفمند^۱ استفاده شد و مصاحبه‌ها با خبرگان تا رسیدن به اشباع نظری در ابعاد و مؤلفه‌های شبکه‌های یادگیری دانشجویی با روش گلوله برفی^۲ ادامه داشت.

جدول ۴. ویژگی‌های نمونه پژوهش

جمع ردیف	مدیران آموزش و یادگیری مجازی	استادان دانشگاه	عرصه فعالیت تحصیلات
۲	۲	-	دانشجوی کارشناسی ارشد
۳	۲	۱	دانشجوی دکتری
۱۰	۵	۵	عضو هیأت علمی
۱۵	۹	۶	جمع ستون

با انجام ۱۵ مصاحبه، محققان به این نتیجه رسیدند که اطلاعات موردنیاز به نقطه اشباع رسیده و لازم نیست مصاحبه‌های دیگری با خبرگان انجام شود. برای گردآوری اطلاعات مربوط به پیشینه نظری و تجربی پژوهش از روش کتابخانه‌ای استفاده شد؛ جهت جمع‌آوری اطلاعات و پاسخ‌گویی به سؤالات پژوهش از ابزار مصاحبه نیمه‌ساختاریافته استفاده شد. در این پژوهش، برای محاسبه پایایی باز آزمون از میان مصاحبه‌های انجام گرفته چند مصاحبه به‌عنوان نمونه انتخاب شده و هر کدام از آن‌ها در یک فاصله زمانی کوتاه و مشخص دو بار کُدگذاری شدند. سپس کدهای مشخص شده در دو فاصله زمانی برای هر کدام از مصاحبه‌ها با هم مقایسه شدند.

1 Purposive

2 snowball sampling

جدول ۵. محاسبه پایایی بازآزمون

ردیف	عنوان مصاحبه	تعداد کل گدها	تعداد توافقات	تعداد عدم توافقات	پایایی بازآزمون (درصد)
۱	M2	۱۱۴	۴۱	۳۲	٪۷۲
۲	M4	۶۰	۲۴	۱۲	٪۸۰
۳	S1	۶۰	۲۷	۶	٪۹۰
	کل	۲۳۴	۹۲	۵۰	٪۷۹

نتایج حاصل از این کدگذاری‌ها در جدول ۶ آمده است:

جدول ۶. محاسبه پایایی بین دو کدگذار

ردیف	عنوان مصاحبه	تعداد کل گدها	تعداد توافقات	تعداد عدم توافقات	پایایی بین دو کدگذار (درصد)
۱	M2	۱۲۷	۵۰	۲۷	٪۷۹
۲	M4	۶۰	۲۶	۸	٪۸۷
۳	S1	۶۹	۲۷	۱۵	٪۷۸
	کل	۲۵۶	۱۰۳	۵۰	٪۸۱

در این پژوهش روش تحلیل داده‌ها در بخش کیفی روش کدگذاری نظری (برگرفته از روش نظریه پردازی داده‌بنیان) بوده است و با استفاده از سه فرآیند هم‌پوش در فرآیند تحلیل تئوری مفهوم‌سازی بنیادی کدگذاری باز^۱، کدگذاری محوری^۲ و کدگذاری انتخابی^۳ به تحلیل یافته‌ها پرداخته شده است.

یافته‌ها

سؤال اول: مقوله اصلی مدل شبکه‌های یادگیری دانشجویی در تحصیلات تکمیلی چیست؟ اصلی‌ترین گام در فرآیند نظریه داده بنیاد شناسایی مقوله محوری و کلیدی است که همان مقوله مرکزی شبکه‌های یادگیری دانشجویی در تحصیلات تکمیلی است و همه مقوله‌ای دیگر در راستای آن آرایش پیدا می‌کنند. واقعه یا رویداد اصلی است که حاصل تعامل میان شرایط متفاوت است (اشتراوس و کوربین، ۱۹۹۸). بر این اساس در پژوهش

1. Open Coding
2. Axial Coding
3. Selective Coding

حاضر از میان مقوله‌های موجود " یادگیری شبکه‌ای و تیمی و تعامل " به‌عنوان مقوله کانونی یا مقوله محوری مطرح شده‌اند.

جدول ۷. مقوله اصلی مدل شبکه‌های یادگیری دانشجویی در تحصیلات تکمیلی

مقوله اصلی	مقوله‌های جزئی	نمونه‌ای از گزاره‌های مفهومی
یادگیری شبکه‌ای و تیمی	جست و جوی پاسخ سؤالات و یادگیری غیر درسی	یادگیری شبکه‌ای نوعی یادگیری مشارکتی و دوطرفه است و به صورت گروهی و تیمی شکل می‌گیرد که زمینه بحث و کاوش و جست و جو را در همه زمینه‌های درسی، آموزشی و فراتر از چارچوب‌های کلاسی فراهم می‌آورد (۱، ۳، ۵، ۶، ۹).
	مشارکت و حضور در رویدادهای آموزشی و فرادرسی	
تعامل	یادگیری تیمی و تعامل نقادانه با استادان	در شبکه‌های یادگیری مجازی دانشجویان می‌توانند دائم با هم تعامل داشته باشند. در مورد مسائل آموزشی، فرادرسی، کاری و شغلی با دانشجویان رشته‌ها و مقاطع دیگر ارتباط داشته باشند و.. (۲، ۴، ۶، ۷، ۸).
	تعامل‌های دائم، کاری، آموزشی، مقاطع	
	تعامل‌های دائم، کاری، آموزشی، فرادرسی	

سؤال دوم: شرایط علی^۱ مدل شبکه های یادگیری دانشجویی در تحصیلات تکمیلی کدامند؟

شرایط علی مجموعه ای از وقایع و شرایط است که بر مقوله محوری اثر می گذارند. شرایط علی رویدادها و وقایعی هستند که از نظر زمانی مقدم بر پدیده اصلی هستند. این شرایط باعث ایجاد و توسعه پدیده یا مقوله محوری می شوند. از میان مقوله های موجود، " مقوله های انگیزه های دانشجویان، برنامه ریزی شبکه های یادگیری و امکانات و تدارکات " به عنوان عللی تلقی می شوند که نقش فعال در ایجاد شبکه ها داشته و تا این عوامل مهیا نشوند شبکه های یادگیری دانشجویی شکل نمی گیرد.

جدول ۸. شرایط علی مدل شبکه های یادگیری دانشجویی در تحصیلات تکمیلی

مقوله اصلی	مقوله های جزئی	نمونه ای از گزاره های مفهومی
انگیزه های دانشجویان	انگیزه های درونی	دانشجو باید برای یادگیری در
	انگیزه های بیرونی	شبکه های دانشجویی انگیزه داشته
	انگیزه یادگیری	باشد و اطرافیان، والدین و خانواده او را برای یادگیری در شبکه های
	کسب منافع	یادگیری و مجازی ترغیب نمایند (۴، ۶، ۷، ۹، ۱۱، ۱۲ و ۱۴).
برنامه ریزی شبکه های یادگیری	تناسب برنامه های درسی با نیازهای دانشجویان	برنامه شبکه های یادگیری باید
	فرصت ها و فعالیت های پیش بینی شده	منعطف باشد و با ویژگی های دانشجویان و نیازهای آنان و جامعه همخوانی داشته باشد. و
	انعطاف پذیری برنامه های درسی	باز خوردهای تصدیقی، اطلاعاتی و
	نظارت و بازبینی فعالیت ها	احساسی برای دانشجویان به همراه
	تناسب اهداف برنامه با نیازهای جامعه	داشته باشد (۳، ۵، ۶، ۷، ۱۰، ۱۱ و ۱۵).
امکانات و تدارکات	کتابخانه و سیستم اطلاع رسانی	یادگیری شبکه ای و تیمی نیاز به
	امکانات و خدمات رایانه ای	سیستم های کتابخانه ای دیجیتال،
	تأمین منابع مالی	شبکه اینترنت، و امکانات مناسب
	شبکه اینترنتی مناسب	دارد (۱، ۵، ۸، ۱۲، ۱۳، ۱۵).

1. causal conditions

امکانات و تجهیزات آموزشی و

پژوهشی

سؤال سوم: راهبردهای^۱ مدل شبکه‌های یادگیری دانشجویی در تحصیلات تکمیلی کدامند؟

منظور از راهبردها در رویکرد زمینه بنیاد اقدامات هدفمندی هستند که راه‌حل‌هایی برای پدیده مورد نظر فراهم می‌سازند و منجر به ایجاد پیامدها و نتایج می‌شوند. مهم‌ترین راهبردهای اتخاذ شده در این پژوهش عبارتند از: "شبکه‌سازی، پشتیبانی، ارشادگری، و چرخه دانش".

جدول ۹. راهبردهای مدل شبکه‌های یادگیری دانشجویی در تحصیلات تکمیلی

مقوله اصلی	مقوله‌های جزئی	نمونه‌ای از گزاره‌های مفهومی
شبکه‌سازی	شبکه‌سازی درون دانشگاهی	در یک شبکه یادگیری دانشجویان باید با یکدیگر ارتباطات حرفه‌ای و علمی داشته، تبادل افکار و تجارب داشته، و با دیگر خبرگان و متخصصان تسهیم دانش داشته باشند (۱، ۲، ۴، ۵، ۱۱، ۱۲ و ۱۴).
	شبکه‌سازی بیرون دانشگاهی	
پشتیبانی	ارتباط و تسهیم تجارب	دانشگاه باید از شبکه یادگیری دانشجویان حمایت مالی کرده، و استادان باید دانشجویان را در این یادگیری مجازی تشویق نمایند (۳، ۶، ۷، ۹، ۱۴ و ۱۵).
	حمایت و پشتیبانی مادی و روانی دانشگاه	
	پشتیبانی روانی استادان	
ارشادگری	حمایت علمی دانشگاه و استادان	حمایت روانی استادان و ترغیب آن‌ها در بهبود شبکه یادگیری بسیار مهم است و مربیگری و ارشاد آن‌ها به کارایی شبکه یادگیری کمک می‌نماید (۱، ۴، ۸، ۱۰، ۱۲، ۱۴).
	تشویق دانشجویان	
	راهنمایی استادان	
	تأثیرپذیری دانشجویان	
	مرشدیت	
	الگوگیری دانشجویان	
	خلق دانش	

باید از دانش ایجاد شده، تجارب ایجاد شده در شبکه های یادگیری دائم آموخت و همیشه آن را بروزرسانی و انتشار داد (۲، ۳، ۴، ۵، ۶، ۷، ۸، ۹، ۱۰، ۱۳ و ۱۵).	ذخیره سازی و نگه	چرخه دانش
	داری دانش	
	نشر و انتشار دانش	
	کاربرد دانش	

سؤال چهارم: شرایط زمینه ای^۱ مدل شبکه های یادگیری دانشجویی در تحصیلات تکمیلی کدامند؟

شرایط بستر مجموعه شرایطی هستند که زمینه پدیده مورد نظر را فراهم می سازند و بر رفتارها و کنش ها تأثیر می گذارند. شرایط بستر، مقوله محوری و نتایج منتج از آن را تحت تأثیر قرار می دهد. شرایط بستر در پژوهش کنونی مقوله های "مشکلات دانشجویان، جو محیطی دانشگاه و گروه دانشجویان و استادان" هستند.

جدول ۱۰. شرایط زمینه ای مدل شبکه های یادگیری دانشجویی در تحصیلات تکمیلی

مقوله اصلی	مقوله های جزئی	نمونه ای از گزاره های مفهومی
مشکلات دانشجویان	مشکلات اقتصادی	دانشجویانی که مسائل و مشکلات مالی دارند، گرفتاری های زندگی بیشتری دارند و درگیر مسائل غیر تحصیلی و اجتماعی هستند، کمتر انگیزه یادگیری در شبکه های یادگیری دارند (۱، ۲، ۴، ۵، ۶، ۸ و ۱۱، ۱۲، ۱۳، ۱۵).
	مشکلات اجتماعی و روانی	
	دغدغه های غیر تحصیلی	
	امید و انگیزه	
جو محیطی دانشگاه	یادگیری جمعی دانشگاه از تجارب و اشتباهات	یکی از تأثیر گذارترین عوامل در یادگیری شبکه ای جو دانشجویی و جو دانشگاه است. دانشجویان می توانند به یکدیگر انگیزه دهند، یکدیگر را به تفکر و تلاش و پیگیری وادارند و در اطلاع رسانی به یکدیگر مفید باشند (۱، ۲، ۴، ۵، ۶، ۸ و ۱۱، ۱۲، ۱۳، ۱۵).
	ضعف ارتباطات دانشجویان و استادان	
	عدم روحیه کار تیمی	
	تنوع علمی و تخصص در دانشگاه جو دانشجویی پیشرفت گرا و پر تلاش	
گروه دانشجویان و استادان	فرهنگ دانشجویان	فرهنگ و خواسته ها، انتظارات و تمایلات دانشجویان در یادگیری و شبکه سازی بسیار دخیل است.
	تشابه و تنوع دانشجویان	
	خواسته ها و انتظارات دانشجویان	

فرهنگ یادگیری و اهل بحث و مناظره علمی یکی از عوامل بهبود یادگیری است (۳، ۴، ۵، ۹، ۱۰ و ۱۱، ۱۲، ۱۴، ۱۵).	تخصص و توانایی استادان و دانشجویان گروه‌های آموزشی
--	--

سؤال پنجم: شرایط مداخله‌گر^۱ مدل شبکه‌های یادگیری دانشجویی در تحصیلات تکمیلی کدامند؟

شرایط مداخله‌گر شرایطی ساختاری هستند، که به پدیده مورد نظر تعلق دارند و بر راهبردها اثر می‌گذارند. شرایط مداخله‌گر راهبردها را درون بستر خاصی محدود یا تسهیل می‌کنند. در پژوهش حاضر مقوله‌های "درگیری دانشجویان و ساختار سازمانی دانشگاه" به‌عنوان شرایط مداخله‌گر الگوی پارادایمی مورد توجه قرار گرفته‌اند.

جدول ۱۱. شرایط مداخله‌گر مدل شبکه‌های یادگیری دانشجویی در تحصیلات تکمیلی

مقوله اصلی	مقوله‌های جزئی	نمونه‌ای از گزاره‌های مفهومی
درگیری دانشجویان	درگیر شدن رفتاری	اگر دانشجویان در محتوا و ساخت برنامه مشارکت نداشته باشند و به اندازه کافی مشغول و درگیر
	درگیر شدن شناختی	یادگیری شبکه‌ای نباشند نمی‌توان به موفقیت آن چندان امیدوار بود (۱، ۲، ۴، ۷، ۹ و ۱۰، ۱۳، ۱۴).
	درگیر شدن عاطفی	مشارکت در محتوا و برنامه
	مشارکت در محتوا و برنامه	درگیری با محیط علمی و حرفه‌ای
	تمرکز، دقت و توجه دانشجو به یادگیری شبکه‌ای	
ساختار سازمانی دانشگاه	عدم هماهنگی برنامه رسمی دانشگاه با یادگیری فوق برنامه	وجود قوانین و مقررات پیچیده و ساختار سازمانی متمرکز و پیچیده
	ساختار سازمانی متمرکز و پیچیده	ساختار متمرکز و بروکراسی اداری دانشگاه می‌تواند در یادگیری شبکه‌ای تأثیرگذار باشد (۱، ۳، ۵، ۸، ۹ و ۱۱، ۱۲، ۱۵).
	ضعف یکپارچگی شبکه ارتباطات داخلی و خارجی دانشگاه	
	قوانین و مقررات اداری پیچیده	
	سازماندهی ایستا و انعطاف ناپذیر	

سؤال ششم: پیامدهای مدل شبکه‌های یادگیری دانشجویی در تحصیلات تکمیلی کدامند؟

پیامدها نتایج هستند که از راهبردها و کنش‌های مربوط به پدیده مورد نظر حاصل می‌شوند. هر جا کنش / واکنشی در پاسخ به امر یا مسئله‌ای یا به منظور اداره و حفظ موقعیتی از سوی فرد یا افرادی انتخاب شوند، پیامدهایی پدید می‌آید. برخی از این پیامدها خواسته و برخی ناخواسته‌اند. مهم‌ترین پیامدهای الگوی شبکه یادگیری دانشجویی استخراج شده در این پژوهش عبارتند از: "پیامدهای مثبت فردی، پیامدهای مثبت سازمانی و پیامدهای منفی".

جدول ۱۲. پیامدهای مدل شبکه‌های یادگیری دانشجویی در تحصیلات تکمیلی

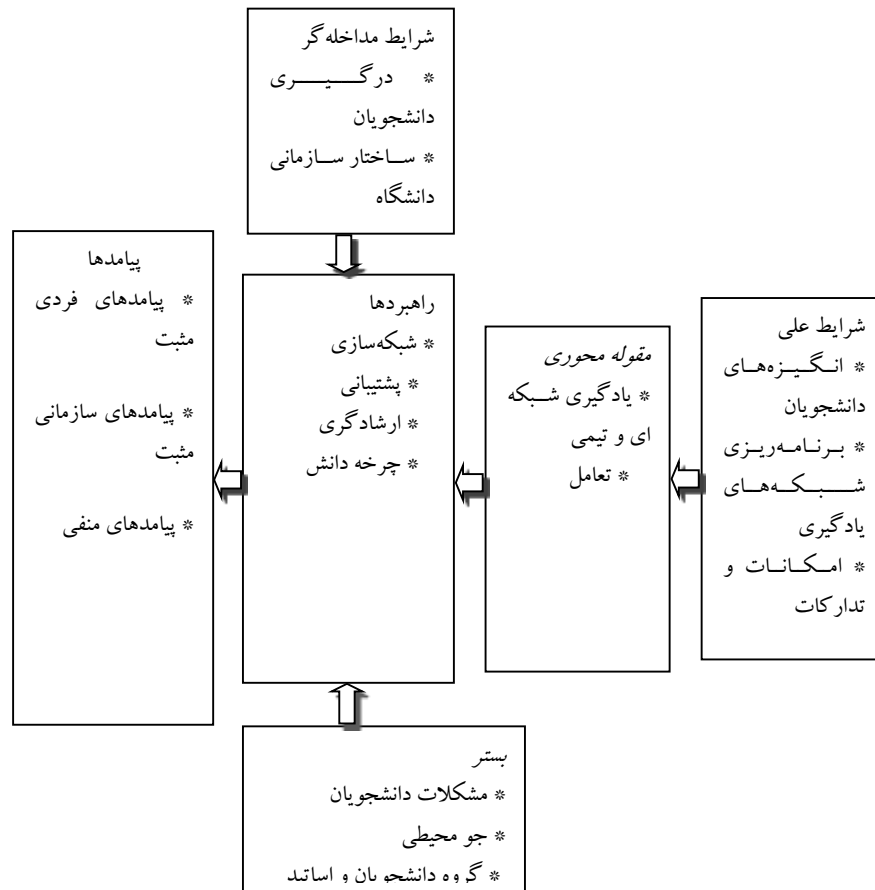
مقوله اصلی	مقوله‌های جزئی	نمونه‌ای از گزاره‌های مفهومی
پیامدهای مثبت فردی	ارتقاء مهارت‌های اجتماعی	اگر دانشجویان در محتوا و ساخت برنامه مشارکت نداشته باشند و به اندازه کافی مشغول و درگیر یادگیری شبکه‌ای نباشند نمی‌توان به موفقیت آن چندان امیدوار بود (۱، ۲، ۴، ۷، ۹ و ۱۰، ۱۳، ۱۴).
	ارتقاء آگاهی علمی و شغلی و حرفه‌ای	
	بهبود ارتباطات استادان، دانشجویان و متخصصان	
	توسعه حرفه‌ای	
	مسئولیت‌شناسی	
پیامدهای مثبت سازمانی	بهبود سرمایه اجتماعی	یک دانشجو تنهایی بسیاری از کارها را نمی‌تواند انجام دهد و نمی‌تواند به بسیاری از مسائل فکر کند. شبکه یادگیری سرمایه اجتماعی سرشاری در اختیار دانشجویان قرار می‌دهد (۳، ۵، ۶، ۸، ۱۱ و ۱۲، ۱۳، ۱۴).
	رشد و پیشرفت دانش	
	بهبود جو علمی و مشارکتی دانشگاه	
	نوآوری علمی و فناوری	
	ارتقاء یادگیری جمعی	
پیامدهای منفی	روابط سرگردان و بی‌برنامه	تجربه شبکه یادگیری دانشجویی می‌تواند پیامدهای منفی هم داشته باشد و دسته‌ای از دانشجویان جایگاه اجتماعی خود را با بقیه مقایسه نمایند و احساس خوشایندی نداشته باشند (۲، ۵، ۷، ۱۰).
	بروز احساسات منفی	
	نسبت به جایگاه خود اتلاف وقت و از دست دادن فرصت‌ها	
	احساس ناکامی و سرخوردگی	

بحث و نتیجه‌گیری

فرآیند یادگیری در بستر دانشگاه و محیط اجتماعی - فرهنگی چندان ساده و تصادفی نیست، که با روش‌های سنتی و انتقال ساده شفاهی و با محتوای نوشتاری سازمان‌یافته، بتوان یادگیری و آموزش اثربخشی را برای دانشجویان فراهم کرد (باقری و همکاران، ۱۳۹۶). تحقیقات انجام شده در مورد یادگیری دانشجویان نیز از این قاعده مستثنی نبوده است. از آنجایی که غالب تحقیقات انجام شده در ایران پیرامون توسعه یادگیری دانشجویان متمرکز بر یادگیری الکترونیک و مجازی بوده است، نمی‌توانند مبین شرایط و عوامل مترتب بر آماده‌سازی و توسعه یادگیری شبکه‌ای دانشجویان تحصیلات تکمیلی باشند. بنابراین هدف اصلی این پژوهش ارائه مدلی به‌منظور ایجاد شبکه‌های یادگیری دانشجویی در تحصیلات تکمیلی دانشگاه‌های آزاد اسلامی شهر تهران بوده است. در پژوهش کیفی حاضر با استفاده از روش گراندد تئوری و طرح سیستماتیک مدلی فرآیندی برای ایجاد شبکه‌های یادگیری دانشجویی در تحصیلات تکمیلی دانشگاه آزاد اسلامی ارائه شد. نتایج نشان داد:

- "یادگیری شبکه‌ای و تعامل" مقوله‌های محوری شبکه‌های یادگیری دانشجویی هستند؛
- "انگیزه‌های دانشجویان، برنامه‌ریزی شبکه‌های یادگیری و امکانات و تدارکات" به‌عنوان عللی تلقی می‌شوند که نقش فعال در شبکه‌های یادگیری دانشجویی داشته و تا این عوامل مهیا نشوند، یادگیری شبکه‌ای به شیوه مناسب شکل نمی‌گیرد.
- مهم‌ترین راهبردهای اتخاذ شده در این پژوهش عبارتند از: "شبکه‌سازی، پشتیبانی، ارشادگری و چرخه دانش".
- شرایط بستر مقوله‌های "مشکلات دانشجویان، جو دانشگاه و گروه استادان و دانشجویان" هستند.
- مقوله‌های "درگیری دانشجویان، و ساختار سازمانی" به‌عنوان شرایط مداخله‌گر الگوی پارادایمی مطرح شده‌اند.
- پیامد پژوهش حاضر پیامدهای سازمانی و فردی و پیامدهای ناخواسته است.

شکل ۱. مدل کدگذاری محوری: مدل شبکه‌های یادگیری دانشجویی در تحصیلات تکمیلی دانشگاه

درگیری دانشجویان تحصیلات تکمیلی در یادگیری عامل مهمی در کسب آمادگی‌های لازم (شغلی، مهارتی، اجتماعی، کارآفرینی و ...) برای ایفای نقش علمی و عملی است. ادبیات حوزه تربیت نشان می‌دهد که درگیری دانشجویان با برنامه آموزشی به‌عنوان یکی از مهم‌ترین پیش‌بینی‌کننده‌های یادگیری است (برینت و همکاران، ۲۰۰۸) و به‌طور مستقیم تحت تأثیر مشارکت در فعالیت‌های دانشگاهی و نیز قرار گرفتن دانشجویان در جریان

رخداد‌های دانشگاهی است (کالفیلد، ۲۰۱۰). بنابراین خلق شرایطی که بتواند مشارکت و درگیری دانشجویان را موجب شود، منجر به افزایش یادگیری دانشجویان خواهد شد. هدفی که هم مدنظر فراگیران و هم آموزش‌دهندگان است (تقوی قره‌بلاغ، ۱۳۹۳).

در شبکه‌های یادگیری دانشجویی با توجه به امکانات و ویژگی‌هایی که دارد، امکان تبادل دانش، فهم مشترک، توسعه دانش دانشجوی و گشودن افق‌های جدید برای یادگیرنده به وجود می‌آید. شبکه‌های یادگیری با ایجاد تعامل و کنش اعضای شبکه با یکدیگر می‌تواند باعث توسعه حرفه‌ای، هم‌افزایی، تسریع تسهیم دانش، بهبود مدیریت دانش دانشجویان می‌شود. جریان گفت‌وگوی و مشارکت دانشجویان به صورت غیررسمی می‌تواند باعث بهبود و دگرگونی کارکرد شبکه شود (باقری و همکاران، ۱۳۹۶). مایر و پولر (۲۰۰۸) اشاره نموده‌اند، در دانشگاه‌ها شرایط و ملزومات و فضای مناسب برای تشکیل شبکه‌های اجتماعی یادگیری وجود دارد. نتایج ارتباط و تعامل در شبکه‌های اجتماعی یادگیری دانشجویی تأثیرات عمیق و ژرفی دارد و شبکه‌های اجتماعی یادگیری راه‌های مؤثری برای اطلاع‌رسانی و یادگیری تیمی هستند. در شبکه‌های یادگیری دانشجویی، ادراکات دانشجویان، گروه، مشارکت و همکاری اعضای شبکه با یکدیگر و با دانشجویان یستر درگیری دانشجویان در فعالیت‌های حرفه‌ای را شکل می‌دهد. تعمق در گفته‌های متخصصان نشان می‌دهد، نقش گروه‌های آموزشی و اعضای گروه در شبکه در توسعه و آماده‌سازی دانشجویان بسیار مهم است و می‌تواند بستگی به ویژگی‌های آن‌ها در تسریع یادگیری دانشجویان بسیار مهم باشد. توسعه یادگیری دانشجویان در قالب هستی‌شناسی، معرفت‌شناسی، روش‌شناسی، بازار کار و توسعه حرفه‌ای و اجتماعی آن‌ها شکل می‌گیرد که در نهایت شکل‌دهنده نوعی هویت رشته‌ای به آنان است (جونز، ۲۰۰۹).

تعاملات اجتماعی و یادگیری شبکه‌ای و تیمی در کنار آموزش رسمی به شکل بارزی منجر به نسبت دادن معانی متنوعی به دانشجوی تحصیلات تکمیلی (کارشناسی ارشد و دکتری) خاص می‌شود که توسط خود او و دیگران شکل می‌گیرد و او برای خود قبول می‌کند و به مجموعه‌ای از ویژگی‌ها، عقاید و ارزش‌ها در فرد قوام می‌بخشد که فرد (توسط خود و دیگران) با آن شناخته می‌شود (اسلای و اسمیت، ۲۰۱۱). در سطح بعدی، تغییر در رفتار آنان و به عبارت دقیق‌تر انتقال و کاربرد آموخته‌ها از طرف آنان را در پی دارد. این

مقوله اشاره به کارگیری آموخته‌های حاصل از آموزش در کارهای عملی و موقعیت واقعی دارد (طاهری، ۱۳۹۰). دانشجوی برای توسعه حرفه‌ای، علمی، شغلی، اجتماعی و فرهنگی به یادگیری اثربخش و منعطف و تعامل نیاز دارد، که سهم اندکی از این موارد با یادگیری و تدریس سنتی محقق خواهد شد، ولی ارتباط و تعامل با همسالان و مشارکت و همکاری، یادگیری تیمی و مشارکتی و استفاده از فناوری‌های ارتباطی بیشترین سهم را در یادگیری و توسعه حرفه‌ای دانشجویان دارد. بنابراین باید به یادگیری شبکه‌ای در دانشگاه‌ها در عصر انفجار اطلاعات و عصر دیجیتال بیشتر توجه شود.

دانشگاه‌ها باید یک برنامه جامع و از پیش تعیین شده، از قبیل بسته‌های آموزشی حساس به فرهنگ، تمرین‌های فرهنگی، پروژه‌های فرهنگی، محتوای برنامه‌های درسی حساس به فرهنگ و ... داشته باشند و با تکیه بر آن برنامه‌ها به تنوع‌های دانشجویان پاسخ دهند. این نکته که دانشگاه‌ها باید به تنوع نیازهای یادگیری دانشجویان پاسخ گو باشند، منظور یک جریان یک طرفه نیست که دانشگاه موظف باشد برنامه‌های آموزشی و فرهنگی کامل و جامعی برای پاسخ‌گویی به تنوع فرهنگی طراحی کنند. بلکه اول اینکه، این پاسخ‌گویی مبتنی بر یک فرآیند تعاملی، مستمر، پویا و در حال شدن است و نه یک جریان ایستا، خطی، از پیش تعیین شده و قابل پیش‌بینی. دوم اینکه با حاکم شدن پارادایم پیوندگرایی، نه تنها مرز دانش به کلی تغییر می‌یابد، بلکه تولید دانش مبتنی بر ایجاد گره‌های اطلاعاتی با مشارکت تمامی منابع یادگیری است که این خود جریان یک طرفه آموزش را به چالش می‌کشد و آموزش را فرآیندی پویا، تعاملی و چند طرفه می‌داند که دائماً محتوا، فرآیندها و اهداف آن در حال شدن است. بر این اساس پیشنهاد می‌شود:

- تمرکز روی تعاملات اجتماعی در کنار توسعه تخصصی فرد به شکل بارزی منجر به نسبت دادن معانی حرفه‌ای، علمی و شغلی به دانشجویان می‌شود که باید زمینه تعاملات علمی، یادگیری تیمی و شبکه‌ای برای دانشجویان فراهم شود.
- دگرگون باید توجه داشت که با توجه به رابطه بین گروه‌های آموزشی و دانشگاه و در نهایت بخش آموزش عالی، ارتقاء یادگیری دانشجویان در فعالیت‌های توسعه‌ای وابسته به ساختارهای نهادی شکل گرفته در سطح کلان هستند که مداخله و ایجاد اصلاح در آن‌ها نیازمند تغییر در قوانین و ساختارهای تعریف شده در بخش آموزش عالی نظیر مقررات گزینش دانشجویان و استادان،

اختیارات تعریف شده برای دانشگاه‌ها و گروه‌های آموزشی، روش‌های تامین و تخصیص منابع مالی در دوره دکتری، و از همه مهم‌تر آداب و سنن شکل گرفته در ساختارهای دانشگاهی است که ایجاد تغییر در آن‌ها به خصوص در راستای شبکه‌های اجتماعی خیلی مهم است.

- مدل ارائه شده در این تحقیق در سایر سازمان‌های آموزشی دیگر نیز به اجرا در آمده و نتایج مربوط به آن با نتایج این پژوهش مقایسه شود.
- در پژوهش‌های آینده رویکرد پژوهش کمی و یا تلفیقی از رویکرد کیفی و کمی (روش آمیخته) در ارائه الگویی برای شناسایی عوامل مؤثر بر یادگیری شبکه‌ای و شبکه‌سازی یادگیری دانشجویان استفاده شود.
- محققان آینده می‌توانند دیگر عوامل مؤثر بر یادگیری شبکه‌ای را به مدل این پژوهش اضافه کرده و مجدداً به آزمون مدل پردازند.
- با توجه به اینکه طراحی راهکارهای آموزشی مناسب برای هر فرهنگ مستلزم شناسایی سبک‌های یادگیری و شناختی هر فرهنگ است، لذا پیشنهاد می‌شود که سبک‌های شناختی و یادگیری فرهنگ‌های ایرانی مورد بررسی و مطالعه قرار بگیرد.
- از محدودیت‌های این پژوهش می‌توان: (۱) استفاده صرف از ابزار مصاحبه به‌عنوان ابزار گردآوری اطلاعات؛ (۲) مقاومت برخی از مدیران و متخصصان در مورد پاسخ‌گویی به سؤالات، را نام برد.

منابع

- باقری امین، یمنی دوزی سرخابی محمد، فراستخواه مقصود، خراسانی اباصلت (۱۳۹۶). مطالعه تحلیلی شبکه یادگیری فردی دانشجویان. *آموزش عالی ایران*. ۹ (۳): ۲۶-۱.
- باقری، امین (۱۳۹۷). مطالعه و ارائه الگوی شبکه‌های یادگیری - نوآوری. پایان‌نامه کارشناسی ارشد در رشته مدیریت آموزشی دانشگاه شهید بهشتی.
- تقوی قره‌بلاغ، حسین (۱۳۹۳). ارائه الگوی توسعه حرفه‌ای دانشجویان مقطع دکتری رشته‌های علوم تربیتی. رساله دکتری رشته مدیریت آموزشی دانشگاه علامه طباطبایی.

حسن‌زاده، غلامرضا و ابوالحسنی، فرید (۱۳۹۲). یادگیری مبتنی بر تیم؛ شیوه‌ای نوین در آموزش برنامه‌های ادغام یافته پزشکی: تجربه دانشکده پزشکی دانشگاه علوم پزشکی تهران. ۱۳ (۷): ۶۱۰-۶۰۱.

داوری دولت‌آبادی، نسرین و ملائی، رقیه (۱۳۹۶). یادگیری تیمی اعضای هیئت علمی؛ یک گام به سوی دانشگاه‌های یادگیرنده. *مجله راهبردهای توسعه در آموزش پزشکی*، ۴ (۲): ۸۰-۷۲.

صادقی، علیرضا. (۱۳۹۱). ویژگی‌ها و ضرورت تدوین برنامه درسی چندفرهنگی در ایران: بررسی چالش‌ها و ارائه راهبردها. *راهبرد فرهنگ*، شماره هفدهم و هیجدهم، ۹۳-۱۲۱. صادقی، محمد. (۱۳۸۸). *گفت و گو درباره عقلانیت و نوگرایی*: محمد علی همایون کاتوزیان، سید حسین نصر، مصطفی ملکیان و ... قم: دانشگاه ادیان و مذاهب. صالح‌زاده، پرشنگ. (۱۳۹۳). *بررسی تربیت چندفرهنگی در دانشگاه کردستان*. پایان‌نامه کارشناسی ارشد دانشگاه کردستان.

عبادی، رحیم. (۱۳۸۴). *فناوری اطلاعات و آموزش و پرورش*. تهران: موسسه توسعه فناوری آموزشی مدارس هوشمند.

عبدلی سلطان‌احمدی، جواد. (۱۳۹۵). بررسی میزان توجه به رویکرد آموزش چندفرهنگی در محتوای برنامه درسی علوم پزشکی از دیدگاه اعضای هیئت علمی دانشگاه‌های شمال غرب کشور در سال تحصیلی ۹۴ - ۹۳. *مجله پزشکی ارومیه*، دوره بیست و هفتم، شماره اول، ۲۷-۳۶.

یاسمی‌نژاد، عرفان؛ آزادی، اکرم؛ امویی، محمد رضا (۱۳۹۰). "فضای مجازی، امنیت اجتماعی، راهبردهای استراتژی" منتشر شده در همایش ملی صنایع فرهنگی نقش آن در توسعه پایدار در سال ۹۰.

یمنی دوزی سرخابی، محمد (۱۳۹۱). *کیفیت در آموزش عالی*. تهران: سمت.

یمنی دوزی سرخابی، محمد؛ باقری، امین؛ فراستخواه، مقصود و خراسانی، اباصلت (۱۳۹۷). شبکه‌های اجتماعی دانشجویی در فرآیند یادگیری-نوآوری: مرور نظام مند مقاله‌های علمی-پژوهشی (۱۳۹۵-۱۳۸۵). *پژوهش نامه مبانی تعلیم و تربیت*، ۱۸(۱): ۱۱۵-۹۲.

- Benson, V. & Filippaios, F. (2015) "Collaborative competencies in professional social networking: Are students short changed by curriculum in business education?". *Computers in Human Behavior*, (51): 1331-1339.
- Benson, V., Saridakis, G., & Tennakoon, H. (2015) "Purpose of social networking use and victimisation: Are there any differences between university students and those not in HE?". *Computers in Human Behavior*, 51, 867-872.
- Creswell J. w. (2014). *Research Dsign: Qualitative, Quantitative & mixed method approaches (fourth edition)*. Sage publications London: New Delhi.
- Criado, R. & Romance, M. (2012) Structural Vulnerability and Robustness in Complex Networks: Different Approaches and Relationships between them. In Thai & Pardalos (Ed.). *Handbook of Optimization in Complex Networks Communication and Social Networks*, New York: Springer.
- De Laat, M., & Lally, V. (2003). Complexity, theory and praxis: Researching collaborative learning and tutoring processes in a networked learning community. *Instructional science*, 31(1), 7-39.
- Drlik, M; Skalka,A.(2011).Virtual faculty development using top-down implementation strategy and adapted EES model. *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, 28, 616 – 621.
- Edmunson, A. (2007). *The cultural adaption process (CAP) model: designing E-learning for another culture*. In A. information science publishing.
- Eferakorho, J. (2003). *A critical analysis of multicultural education reform initiatives in collegiate teacher preparation program*. A dissertation of doctor of philosophy in the University of Missouri- Colombia.
- Egne, R, M. (2014). Representation of the Ethiopian multicultural society in secondary teacher education curricula. *Journal of Teacher Education for Sustainability*, vol. 16, no. 1, pp. 54ñ75.
- Ehlers, U, D. (2009). Web 2.0- e- learning 2.0- quality 2.0? Quality for new learning cultures. *Quality Assurance in Education*. Vol. 17 No. 3. pp. 296-314.
- Ferrell, G. M. (2001). *The changing faces of virtual education, the commonwealth of learning*, Vancouver, Canada.
- Gaggioli, A., Riva, G., Milani, L., & Mazzoni, E. (2012). *Networked flow: Towards an understanding of creative networks*. Springer Science & Business Media.
- Geranios, Ch, A. (1997). *Cognitive, affective and behavioral outcomes of multicultural courses and intergroup dialogues in higher education*. A dissertation of doctor of philosophy in the University of Arizona state.
- Ghislandi, P. (2012). *E learning: theories, design, software and applications*. Publishing process manager ivona ovric: Croatia.
- Goodyear, P., Banks, S., Hodgson, V. & McConnell, D. (2004) Research on networked learning: An overview. In Goodyear, Banks, Hodgson & MacConnell (Ed.)

- Goodyear, P., Jones, C., Asensio, M., Hodgson, V., & Steeples, C. (2005). Networked learning in higher education: Students' expectations and experiences. *Higher Education*, 50(3), 473-508.
- Hoy, W. K., & Miskel, C. G. (2005). *Educational Administration: Theory, Research and Practice* (7th ed.). New York: McGraw Hill.
- Jackson, D. & Temperley, J. (2007). "From professional learning community to networked learning community" In Stoll & Louis (Ed.) *Professional Learning Communities*
- Jin, Y, L; Li, L & Luo, Sh. (2014). Chinese multi-cultural education: possibilities and paths. *International Journal of Educational Management*, Vol. 28 No. 3.
- Jones, R. (2009). Personal knowledge management through communicating. *Online Information Review*, 33(2), 225-236.
- Kaplan, A, M and Haenlein, M. (2016). Higher education and the digital revolution: About MOOCs, SPOCs, social media, and the Cookie Monster. *Business horizon*, 59, 441- 450.
- Kaplan, A, M. (2014). European management and European business schools: insights from history of business schools. *European management Journal*, 32, 4, 529-534.
- Lim, J., & Richardson, J. C. (2016). Exploring the effects of students' social networking experience on social presence and perceptions of using SNSs for educational purposes. *The Internet and Higher Education*, 29, 31-39 .
- Mayer, A., & Puller, S. L. (2008). The old boy (and girl) network: Social network formation on university campuses. *Journal of public economics*, 92(1), 329-347.
- Petropoulou, O., Altanis, I., Retalis, S., Nicolaou, C. A., Kannas, C., Vasiliadou, M., & Pattis, I. (2010). Building a tool to help teachers analyse learners' interactions in a networked learning environment. *Educational Media International*, 47(3), 231-246.
- Pike, G. R., Kuh, G. D., & McCormick, A. C. (2011). An investigation of the contingent relationships between learning community participation and student engagement. *Research in Higher Education*, 52(3), 300-322.
- Pittaway, L., Rodriguez-Falcon, E., Aiyegbayo, O., & King, A. (2010). The role of entrepreneurship clubs and societies in entrepreneurial learning, *International Small Business Journal*, 29(1), 37-57.
- Porter, C. M., & Woo, S. E. (2015). Untangling the networking phenomenon: A dynamic psychological perspective on how and why people network. *Journal of Management*, 41(5), 1477-1500.
- Roblyer, M. D., McDaniel, M., Webb, M., Herman, J., & Witty, J. V. (2010). Findings on Facebook in higher education: A comparison of college faculty and student uses and perceptions of social networking sites. *The Internet and higher education*, 13(3), 134-140.
- Rocconi, L. M. (2011). The impact of learning communities on first year students' growth and development in college. *Research in higher education*, 52(2), 178-193.

- Saviotti, P. P. (2009). Knowledge Networks: Structure and Dynamics. In Pyka & Scharnhorst (Ed.) *Innovation Networks: New Approaches in Modelling and Analyzing* (pp. 19-41), Heidelberg: Springer
- Tidd, J. & Bessant, J.R. (2013). *Managing innovation: Integrating technological, market and organizational change*, translated by Arasti, et.al., Tehran: Rasa. (In Persian)
- Trannsee, B. M. (2014). Connectivism and information literacy: moving from learning theory to pedagogical practice. *Public Services Quarterly*, 9:3, 185-195.
- Verma, S. (2009). Personal knowledge management: a tool to expand knowledge about human cognitive capabilities. *International Journal of Engineering and Technology*, 1(5), 435-438.
- Wisdom, T. N., Song, X., & Goldstone, R. L. (2013). Social learning strategies in networked groups. *Cognitive Science*, 37(8), 1383-1425.